

Ut i världen med en lapp kring halsen

– Finlands krigsbarn glömmar inte

Transporten av finländska krigsbarn till Sverige under kriget var en form av socialhjälp. I efterhand har man paradoxalt nog kunnat konstatera att de barn som av sociala skäl behövde åren i Sverige mest klarade av dem sämst.

Finlands över 70 000 krigsbarn, som under kriget sändes till det övriga Norden, mestadels till Sverige, är inte unika i modern tid. Under första världskriget och strax därefter hade barntransporter utgått från Wien och tyska städer. Danmark och Sverige hade också då tagit emot småbarn. Under andra världskriget skickades engelska barn till USA. Barn från det krigshärjade f.d. Jugoslavien är det senaste exemplet i Europa.

Unikt är däremot att en hel rörelse med krigsbarn uppstår femtio år efter själva händelserna. Syftet är att dokumentera krigsbarnens erfarenheter och att stöda varandra. Det är egentligen först under senare år som man på allvar vägat höja kritiska röster mot barntransporterna.

Svårt vägra ta emot den hjälp som erbjuds

Då vinterkriget bröt ut var våra skandinaviska grannar oroliga över Finlands läge. Man övervägde olika hjälpformer, bl.a. att hjälp skulle sändas till Finland. Det var utrikespolitiska synpunkter som vädde tyngst och beslutet blev att finländska barn skulle sändas till grannländerna. Men det var ingalunda den enda hjälpen som gavs under dessa år. Det fanns också en välorganiserad fadderverksamhet, som stödde de barn som inte skickades iväg.

Förslaget togs ingalunda emot enbart positivt, utan det var först den dåvarande svenska utrikesministerns hustru **Marja Sandler** och fil. dr **Hanna Rydh** som med sina personliga kontakter fick avgörandet att falla till förmån för barntransporterna. De träffade marskalk **Mannerheim** i S:t Mi-

chel. Han ställde sig inte negativ till förslaget. Det var dock socialministeriet med minister **K. A. Fagerholm** i spetsen som fattade det slutgiltiga beslutet. Han tyckte att de som erbjöd hjälpen inte skulle förstå hur man kunde vägra ta emot den.

En kommitté för barntransporterna underlydande socialministeriet tillsattes i början av september 1941 och med den en byrå med riksdagens bibliotekarie, fil.mag. **Elsa Bruun** som ledare.

Censuren tystade kritiska röster

Strängt kritiska åsikter yttrades i riksdagen och i pressen över barntransporterna tills censuren förbjöd dem i januari 1942. Man kan jämföra med t.ex. England, där Churchills och allmänhetens protester ledde till tjänstemannabyte. Från finländsk sida ansågs barntransporterna vara en temporär lösning och ett undertecknat löfte krävdes av finländska föräldrar, att de under inga omständigheter skulle lämna sina barn permanent i Sverige eller Danmark.

Kommitténs protokoll ger vid handen vissa prioriteringar i fråga om barntransporterna. Kriterierna byggde på sociala omständigheter och med dagens ögon sett är det uppenbart att barntransporterna användes som en form av socialhjälp.

De som i första hand kom i fråga var karelska barn, vilkas föräldrar deltog i återuppbyggnadsarbetena i Karelen. Sedan kom barn som blivit utan hem i bombardemangen och invaliders barn samt barn till stupade som blivit utan fadderhjälp. Barn till mödrar som var i förvärsarbete medan fäder-

na var i krigstjänst kom också i fråga samt barn till gravida mödrar och nödställda mödrar. Dessutom räknades barn till familjer med många barn till dem som kunde bli delaktiga i barntransporterna.

Flera stadsbarn än från landsbygden

I det första skedet prioriterades undernärda 2-7-åringar, sedan höjdes åldersgränsen till tioåringar och i det tredje skedet kom t.o.m. en del trettonåringar med. Mödrarna fick endast i undantagsfall följa med sina barn, om något av dem var under tre år. I det sista skedet kunde praktiskt taget alla de barn som hade fadern i fronttjänst resa.

Stadsbor var mera benägna att sända sina barn till bättre förhållanden än landsortens befolkning. Bland stadsborna var det speciellt arbetarfamiljer, medan det på landet närmast var barn från de evakuerades familjer som skickades över. Det är anmärkningsvärt att glesbygdernas ekonomiskt nödställda knappast skickade några barn alls.

Orsakerna står att finna i det allmänna läget. Den verkliga nöden fanns i städerna, som var utsatta för bombardemang. Där var också näringsituationen kritisk. Städerna hade sociala problem på ett helt annat sätt än landsbygden, där möjligheterna både till grannhjälp och mat var bättre.

15 000 av 70 000 blev kvar

Under krigsåren sändes cirka 70 000 barn till Sverige. Av dem var 5 000 sjuka barn. Man räknar med att cirka 15 000 blev kvar i Sverige. I Norge fanns det finländska barn bara under vinterkriget, ett hundratal till antalet. Under fortsättningskriget fanns det cirka 4 000 barn i Danmark, av vilka 500 blev kvar där. Största delen kom således tillbaka.

På kort sikt var barntransporterna avgörande för bl.a. barn dödligheten. Då barn dödligheten i Sverige var cirka två promille var den i Finland hela 13,3 promille. Sjuka barn skulle i Finland under

kriget ha haft synnerligen små chanser att klara sig. I Finland var smittosamma sjukdomar en större fara för barn än bombardemangen. Detta gällde i synnerhet städerna. Landsbygden var jämfört med andra länder i krig relativt säker för barn. Barn dödligheten var dessutom stor bland den karelska evakuerade befolkningen.

Tidsinställd bomb – psykiskt och socialt

Barntransporterna visade sig efter kriget vara en tidsinställd bomb. Det visade sig nämligen svårt att få hem barn från Sverige och kraven på att få barnen tillbaka verkade hämmande på den övriga hjälpverksamheten från Sverige. Cirka 15 000 barn blev kvar i Sverige och cirka 500 i Danmark. En kommitté för återvändande barn tillsattes 1949 och ett riksdagsspörsmål om barnproblemet ställdes 1950, vilket bekräftade riksdagens tidigare farhågor. Det hela blev en nationell prestigefråga och skapade många personliga tragedier, då det kanske skulle ha varit bättre för en del barn att få stanna i Sverige, medan det för andra barn hade varit bättre att få fara tillbaka till Finland.

Barnen hade i många fall varit borta hemifrån i årtal. Ju mindre de hade varit vid avresan, desto mindre kom de förstås ihåg. De hade glömt sitt modersmål, sin egen mamma och pappa, sina syskon och sitt hem. Chocken var ofta förödande, då detta "främmande" barn återvände, både för den övriga familjen och för barnet självt. I efterkrigstidens Finland var det ekonomiska läget totalt annorlunda än i Sverige och kriget kastade ännu sina skuggor överallt.

De större barnen klarade sig bättre. Barn som hade varit skriv- och läskunniga när de reste hade kunnat korrespondera med sin egentliga familj och de hade också förstått bättre och kunnat längta hem. Språksvårigheterna var därigenom heller inte lika svåra som för de mindre barnen. Tragiskt var det när en helt finsktalande mor inte kunde kommunicera med sitt

helt svensktalande barn.

Språket en fördel för finlandssvenska barn

Allmänt kan man säga, att de barn som hade en trygg hemmiljö från början klarade sig bäst oberoende av om de kom från arbetarfamiljer eller hade en borgerlig bakgrund. Inte heller språket var här helt avgörande. Barnen lärde sig för det mesta snabbt det nya språket, men ett från början otrött barn mätte inte bättre av att skickas hemifrån.

Att finlandssvenska barn hade språket som en fördel är självklart. Men det var ingen garanti för ett lyckligt liv som krigsbarn eller senare i livet. Intervjuerna i denna artikel är anonyma med hänsyn till berättelsernas personliga natur.

Fru H. var sex år gammal när hon skickades som krigsbarn till Sverige. Enligt henne själv var orsakerna närmast två. Den ena var den usla matsituationen i landet 1944 och den andra var att "man ville bli av med henne". Det sista är kanske en reflektion av många krigsbarns upplevelse av situationen. Hon hamnade i ett djupt religiöst hem, där hon var olycklig. Värst var det när hon erfor att hennes egen familj inte ville ha henne tillbaka. Litet bittert säger hon, att man använde krigsbarns-transporterna inte bara som socialvärd för de socialt depraverade, utan också "som en bakdörr för bättre familjer".

– Mina egna erfarenheter har jag tyvärr på många sätt projicerat på mina egna barn. Jag har i familjens krissituationer under inga villkor velat se familjen splittrad. Det är min egen belastning av att ha blivit övergiven som går igen, säger hon.

Inte bara olyckliga krigsbarn

Herr B. var barn till en ensamstående mor. Han sändes till Sverige som ett typiskt socialfall, blev tvåspråkig och har ekonomiskt och socialt klarat sig bra, men anser att tiden i Sverige har befestat rotlösheten. Han är varken hemma

i Sverige eller i Finland och har först under senare år kunnat acceptera, att rötterna till otryggheten ligger i hans egen bakgrund.

Fru E. var fem år när hon skickades iväg till Sverige 1941. Hon hamnade på ett barnhem nära Stockholm, där det överhuvudtaget inte talades svenska. Hon blev inte slagen eller misshandlad, men behandlades utan känsla för hennes individualitet, som en del av massan. Allt var gemensamt, dockorna fick man hålla i tur och ordning och till julen fick hon en bil i stället för en docka. När hon grät över detta, sade föreståndarinnan till tröst, att hon ändå inte skulle få behålla den. Snart skulle den gå vidare till nästa barn.

– Jag stod vid porten och önskade att någon skulle vilja ha mig. Vem som helst, kanske skulle jag duga om jag log riktigt brett, säger hon.

– Jag minns att pappa grät när jag skulle skickas bort, men mamma förnekade hans sorg. Jag förlät min mamma, men vårt förhållande blev aldrig bra. Jag märker fortfarande min otrygghet i krissituationer. Jag är hemlös och rotlös. Det tog mig 46 år innan jag kunde tala om mina erfarenheter som krigsbarn och mina känslor.

Fru L. skulle fylla tio när hon sändes till Sverige som krigsbarn. Hon kommer från en tvåspråkig familj, men hade tidigt blivit föräldralös. Hon sändes till en familj i Småland. Tiden i Sverige betecknar hon som lycklig. Hon kom tillbaka till Finland för att söka in till läroverket, men for tillbaka till Sverige 1944.

– Jag har varit en allt för omhuldande mor, kanske för att jag själv genomgick så många och svåra omställningar under min egen uppväxt, säger hon.

– Själv skulle jag aldrig kunna skicka bort mina barn, trots att jag anser att min tid som krigsbarn antagligen räddade mitt liv.

Krigsbarnen organiserar sig

Krigsbarnen har organiserat sig i lokalföreningar i olika delar av Finland och håller på att bilda ett riksförbund med avsikt att doku-

Karmela Bélinki,
redaktör och författare,
Helsingfors

mentera krigsbarnens erfarenheter och verka som en sammanbindande länk mellan krigsbarnen.

– De gemensamma erfarenheterna gör det ofta lättare att tala om sina egna känslor, också de negativa, som man kanske hittills undertryckt av rädsla att verka otacksam eller beskylla sina föräldrar, säger **Helena Hernberg**, som är aktiv i krigsbarnens egen organisation i Helsingforsnejden. Ordförande för organisationen är pol. mag. **Pertti Kavén**, känd för sin bok om krigsbarnen kallad "70 000 små öden", som utkom för några år sedan.

Vad lära vi härav

Den största lärdomen man fått av barntransporter under kristid är utan tvekan att man helst borde ge hjälpen på det krisdrabbade området och framför allt göra sitt yttersta för att familjerna inte skall splittras. Det f.d. Jugoslavien skulle i europeiska förhållanden erbjuda ett utmärkt exempel på hur man borde gå till väga. Två av teckningarna på föregående sida är gjorda av jugoslaviska flyktingbarn. De utstrålar både fruktan och reflekterar lidanden, men också hopp, någonting som borde vara självklart för barn under alla omständigheter.

Om barntransporter trots allt blir det alternativ man tar till borde det noga avvägas vilka barn som kan skiljas från sina familjer utan att bli skadade för livet. Det är endast barn med grundtrygghet som tål den pressen. Grundtryggheten är inte alltid beroende av ekonomisk trygghet eller social ställning, om också ofta sammankopplad. Avgörande är den psykiska tryggheten, som man inte kan köpa för pengar.